

Філософія

УДК 17.022:165.74

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19470330>

**Сучасна (не) гуманістична доба:
суперечливі цінності гуманізму в сучасній культурі**

Кобелєва Даля Леонідівна,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та
соціально-гуманітарних дисциплін Державного біотехнологічного
університету, Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3139-1561>

Прийнято: 21.03.2026 | Опубліковано: 31.03.2026

***Анотація.** Метою статті є розгляд еволюції гуманістичних цінностей та аналіз їхнього стану у сучасній культурі. Методи, які були використані у статті, засновані на порівнянні різних підходів до визначення гуманізму, які втілені у гуманістичних напрямках, як у добу Відродження, так і у теперішньому світі. Використано також метод аналізу, що дозволив виявити суперечності між різними ітераціями гуманізму та між різними системами цінностей, що функціонують у сучасній культурі. Розглядаючи зазначену проблему, ми виявили, що низка цінностей, наприклад, антропоцентризм, по-різному розуміються у ренесансному гуманізмі, постгуманізмі та трансгуманізмі XX століття. Існують суперечності між тим, що пропонує гуманізм як базові принципи, наприклад, свобода волі, і тим, як ці принципи можуть бути втілені в реальності. Також суперечливою є проблема свободи та відповідальності. У результаті приходимо до висновку, що не можемо*

визначити точно характер сучасного світогляду. З одного боку, він містить чимало гуманістичних цінностей, які продовжують функціонувати, з іншого боку, знаходимо також чимало суперечливих цінностей та елементів інших світоглядів, чия функція не менш вагома. У висновках хотілося б звернути увагу на те, що філософські та наукові дослідження культури мають зосередити увагу на зростаючих протиріччях у її ціннісній основі. Цінності лежать в основі дій, а отже, непослідовність у міркуваннях призводить до непослідовності у діях. Таким чином, невизначеність ціннісних засад гуманізму в сучасній культурі вступає у протиріччя з іншою фундаментальною цінністю та вагомою характеристикою самої людини – раціональністю. Окрім того, сучасна культура стикається зі значною загрозою у вигляді штучних систем мислення, які якраз втілюють раціональність набагато більш послідовно. Існує ризик того, що людина в недалекому майбутньому стикнеться із загрозою для свого існування через те, що її світоглядна позиція буде більш слабкою та менш обґрунтованою, ніж у штучних алгоритмів.

Ключові слова: гуманізм, екзистенціалізм, антропоцентризм, постгуманізм, трансгуманізм, світогляд, ціннісні суперечності, сучасна культура.

Contemporary (Non-)Humanistic Era: Contradictions of Humanistic Values in Modern Culture

Dalia Kobelieva,

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the UNESCO Department «Philosophy of Human
Communication» and Social-Humanitarian Disciplines,
State Biotechnology University, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-3139-1561>

Abstract. *The aim of this article is to examine the evolution of humanistic values and to analyze their status in contemporary culture. The methods employed in the study are based on a comparative approach to different definitions of humanism, embodied both in the humanistic movements of the Renaissance and in the present world. An analytical method was also applied, which made it possible to identify contradictions between various interpretations of humanism and between different systems of values functioning in contemporary culture. In addressing this issue, we found that a number of values – for example, anthropocentrism – are understood differently in Renaissance humanism, posthumanism, and twentieth-century transhumanism. Contradictions exist between what humanism proposes as fundamental principles, such as free will, and the ways in which these principles can be realized in practice. The problem of freedom and responsibility is likewise controversial. As a result, we arrive at the conclusion that the precise character of the contemporary worldview cannot be clearly defined. On the one hand, it contains many humanistic values that continue to function; on the other hand, we also find numerous conflicting values and elements of other worldviews whose role is no less significant. In conclusion, it should be emphasized that philosophical and scientific studies of culture must focus on the growing contradictions within its axiological foundations. Values underlie actions, and therefore inconsistency in reasoning leads to inconsistency in behavior. Thus, the indeterminacy of the value foundations of humanism in contemporary culture comes into conflict with another fundamental value and essential characteristic of the human being – rationality. Moreover, contemporary culture faces a significant threat in the form of artificial systems of thought, which embody rationality in a much more consistent manner. There is a risk that in the near future humanity will encounter a threat to its existence, since its worldview position may prove weaker and less substantiated than that of artificial algorithms.*

Keywords: *humanism, existentialism, anthropocentrism, posthumanism, transhumanism, worldview, value contradictions, contemporary culture.*

Постановка проблеми.

Сучасна культура становить дуже складний феномен, що поєднує велику кількість різноманітних чинників: біологічних, соціальних, психологічних тощо. Пам'ять про історичні події, сучасні та застарілі цінності, об'єктивні та суб'єктивні можливості людей, нашарування різних типів світоглядів – все це створює канву сучасної культури.

Чим далі, тим складніше стає проаналізувати певний феномен культури чи певну світоглядну цінність, виділити її серед інших, простежити її еволюцію та знайти чітке визначення її змісту. Чим далі, тим більше інформації нашаровується на «першоджерело», з'являються нові течії на основі попередніх, сутність та зміст яких вже були не до кінця зрозумілими, а отже, ступінь ентропії збільшується.

Одним із таких питань, в якому складно, але все ж таки необхідно розбиратися, є гуманізм. Гуманізм є однією з центральних цінностей сучасної доби і, по суті, визначає розвиток людства останні 500 років [1]. З одного боку, поняття «гуманізм» є цілком осяжним, оскільки ми можемо простежити всю його історію, від моменту появи перших гуманістичних студій в добу Відродження, до теперішнього часу, який породжує все нові і нові варіації цього напрямку. З іншого боку, гуманістичні цінності, стаючи ідеологічною основою розвитку людства останні століття, водночас не мають чіткого визначення та меж свого застосування. Така ситуація не є унікальною для історії людства, та багато разів повторювалась, але щодо сучасної раціоналістичної культури, вона має надзвичайно суперечливий характер та може привести до глобальної культурної кризи. Прийнявши цінності доби раціоналізму, необхідно будувати максимально несуперечну систему власного світогляду.

Задля цього доречно звернутись до проблеми визначення гуманізму та його цінностей. Звісно, це питання порушується не вперше. Існує велика кількість робіт, присвячених аналізу гуманістичних, постгуманістичних і

трансгуманістичних напрямів. Але, проаналізувавши актуальні дослідження, приходимо до висновку, що автори зосереджують увагу здебільшого на описі поточного стану справ у різних гуманістичних напрямках, не розглядаючи питання, якою мірою сучасний гуманізм реалізує початкові цінності, як вони трансформуються, які суперечності виникають, як усередині цього напрямку, так і у взаємодії з ширшим культурним контекстом. Саме на цих питаннях, на мою думку, необхідно зосередити увагу, оскільки інакше не зрозуміло, чи розвиваємо ми ідеї гуманізму, чи створюємо нові і видаємо їх за гуманістичні; якою насправді є основа сучасного світогляду і як її можна визначити?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Більшість сучасних праць присвячено напрямам гуманізму, що сформувалися у XX столітті та продовжують розвиватися до сьогодні. Це напрями постгуманізму та трансгуманізму. Аналіз цих робіт важливий в контексті того, що він дозволяє простежити не лише зміни в самому гуманізмі, а й трансформації у його сприйнятті.

Так, Кивлюк О. П. у статті «Трансгуманізм та постгуманізм: рефлексія сучасного напрямку філософсько-антропологічної теорії» (2021) [2] зазначає, що розвиток гуманістичних ідей у сучасній культурі тісно пов'язаний із науково-технічним прогресом. У статті Кивлюк О. та Гончарової О. «Трансгуманізм як ідея іманентного фізичного безсмертя та джерело нової темпоральної парадигми людства» (2023) [3] розкривається зміст трансгуманістичних концепцій, зокрема проблема пошуку безсмертя з урахуванням можливостей НТП.

Конотоп Л. Г. у статті «Трансгуманізм у ракурсі філософської й релігійної антропології» (2021) [4] акцентує увагу на проблемі покращення якості життя людини та наслідках цих змін. Автор також пропонує класифікацію праць, пов'язаних із трансгуманізмом, що допомагає окреслити поле дискусії. Гоц Л. С. у роботі «Трансгуманізм не постгуманізм: експлікація актуальної семантики понять» (2021) [5] аналізує сучасні напрями гуманізму

та визначає їхні фундаментальні особливості. Руснак І. Г. та Кравченко Г. А. у статті «Концептуальна специфіка трансгуманізму: генеалогія, внутрішні дефініції та дискурсивні межі» (2026) [6] підкреслюють взаємозв'язок трансгуманізму з класичним гуманізмом.

Сухомлинська О. у статті «Від гуманізму до неогуманізму, постгуманізму та трансгуманізму: педагогічне прочитання» (2024) [7] звертає увагу на розбіжності у розумінні гуманістичних цінностей у різні історичні періоди та суперечності між класичним гуманізмом, постгуманізмом і трансгуманізмом у питанні виокремлення людини щодо навколишнього світу – природного чи техногенного. Варипаєв О., Северин-Мрачковська Л. та Прудченко І. у статті «Філософські концепції постгуманізму та трансгуманізму у контексті культурних змін, спричинених штучним інтелектом» (2025) [8] аналізують взаємний вплив постгуманізму й трансгуманізму та їхній зв'язок із сучасною культурою, що формується під впливом штучного інтелекту. Подібні питання розглядає й Олещенко В. у статті «Зміна парадигми гуманізму як наслідок глобальної інформатизації» (2025) [9].

Розгляд цих робіт дає змогу простежити, як нові культурні тенденції впливають на розуміння людини та визначення напрямів її розвитку. Водночас окремі автори звертаються до класичних проблем гуманізму, зокрема проблеми «природи людини». Так, Ходанич Ю. М. у статті «Сутність гуманізму крізь призму уявлень про природу людини» (2022) [10] наголошує, що західна цивілізація досі залишається гуманістичною, що пов'язано з безперервними пошуками сутності людини. Косс А. у статті «Трансформації гуманізму: між наукою і філософією» (2023) [11] здійснює історичний аналіз, пов'язуючи гуманізм з антропоцентризмом та вказуючи на закономірності їхньої еволюції.

Таким чином, у розглянутих працях представлено аналіз широкого кола питань, пов'язаних із гуманістичною парадигмою. Водночас на мою думку, недостатньо висвітлено проблему узгодженості гуманістичних цінностей, що

виникали в різні часи та в межах різних напрямів, як між собою, так і у взаємодії з іншими цінностями: релігійними чи раціональними. Сучасна доба створює значні загрози для існування людини [12; 13]. Тому варто зосередити зусилля на побудові більш послідовного світогляду, що потребує чіткого визначення його ціннісної основи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених аналізу феномену гуманізму, на мою думку, недостатньо уваги приділяється проблемі визначення цього поняття, а також проблемі втілення гуманістичних цінностей у сучасній культурі. З одного боку, сучасний світогляд впевнено визначає себе як гуманістичний, задає формат ідеологічних та політичних напрямів. Державна та світова політика реалізує цінності гуманізму. З іншого боку, викликає серйозне занепокоєння той факт, що ми, можливо, не повною мірою розуміємо, що таке гуманізм, що саме ми реалізуємо, чи не суперечать гуманістичні цінності одна одній?

Аналіз літератури з приводу цього питання вже дає можливість виділити щонайменше три актуальних у сучасному світі гуманізми. Гуманізм доби Відродження, чий цінності покладені, зокрема, в основу науково-технічного прогресу, який своєю чергою, визначає сучасність. Постгуманізм, який, можливо, є прямо суперечним до класичного гуманізму, оскільки не ставить людину в «центр світу» та не зводить цей світ до людського «логосу». Трансгуманізм, який поєднує класичний гуманізм із сучасними науково-технічними його наслідками, не відкидаючи ідею того, що весь світ «обертається» навколо людини.

Всі ці напрями, а можливо, ще багато інших, пов'язані з поняттям «людини», а отже, можуть бути визначені як гуманістичні. У будь-якому разі, людина є основною проблемою для даних досліджень та міркувань. Але саме поняття «людини» не є визначеним. Чи може тоді бути визначеним поняття «гуманізм»? Вочевидь, як зазначалось вище, розуміння того, що таке людина,

дає розуміння того, що таке гуманізм. А отже, різновидів гуманізму може бути стільки, наскільки різними можуть бути наші уявлення про людину.

Це одна частина проблеми. Вочевидь, її ми не в змозі вирішити на сучасному етапі розвитку культури, а отже, суперечливість різних гуманізмів буде тільки збільшуватись. Однак, можна спробувати інакше підійти до зазначеного питання – звернутись до першоджерел і подивитись, які цінності висував перший гуманізм, чи є вони актуальними в наш час, і наскільки правильно ми їх розуміли та розуміємо. Саме це питання я пропоную розглянути у даній статті.

Постановка завдання.

Мета та основні завдання дослідження полягають у наступному:

- проаналізувати основні ідеї гуманізму, постгуманізму та трансгуманізму;
- виявити суперечності між цими напрямками у сфері цінностей;
- окреслити фундаментальні гуманістичні цінності доби Відродження та простежити їхнє функціонування в сучасній культурі;
- сформулювати висновки щодо того, якою мірою сучасна культура є гуманістичною.

Для досягнення поставленої мети застосовано **методи** порівняльного аналізу та критичного осмислення суперечностей між різними концепціями гуманізму, зокрема ренесансного гуманізму, постгуманізму та трансгуманізму. У ході дослідження було окреслено низку цінностей, що традиційно асоціюються з гуманістичним світоглядом:

- свобода волі, яка передбачає можливість самостійного й безперешкодного конструювання власної особистості та навколишнього світу відповідно до індивідуального задуму;

- відповідальність, що логічно випливає із попередньої цінності та вимагає від людини прогнозування й усвідомлення наслідків власних дій без апеляції до зовнішніх чинників;
- виняткове становище людини у світі, яке надає їй право впливати на навколишню реальність та реалізовувати власні наміри.

На основі виокремлених цінностей було встановлено наявність суперечностей і непослідовностей, що формують концептуальне підґрунтя сучасного гуманістичного світогляду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Гуманізм доби Відродження сформувався як комплексний інтелектуально-культурний рух, що виник у XIV–XV ст. в Італії й поширився у всій Європі, спираючись на відродження античної спадщини та нове розуміння місця людини у світі. Його сутність полягала у переорієнтації мислення від теоцентризму середньовіччя до антропоцентризму, де людина постає як автономна, творча й гідна істота, здатна до самопізнання, морального вдосконалення та активного перетворення дійсності. Гуманісти – від Петрарки й Боккаччо до Еразма Роттердамського та Томаса Мора – розглядали античні тексти не лише як джерело знань, а й як нормативний взірець гармонійної особистості, що поєднує інтелект, моральність і естетичну чутливість.

У цьому контексті гуманізм став основою нової освітньої парадигми *studia humanitatis*, яка включала граматику, риторику, історію, поезію та моральну філософію, формуючи інтелектуальну еліту, здатну до критичного мислення й суспільного лідерства. Його вплив виходив далеко за межі літератури й освіти: у мистецтві він утвердив ідеал гармонійної тілесності та духовності (Леонардо да Вінчі, Мікеланджело), у політичній думці – нові концепції громадянської доброчесності та відповідальності (Нікколо Макіавеллі), у філософії – підґрунтя для подальшого розвитку раціоналізму й наукової методології. Таким чином, гуманізм Відродження був не лише

культурним відродженням античності, а й фундаментальною трансформацією європейського світогляду, що заклала основи модерної ідеї особистості та її ролі в історії.

Щоб виділити фундаментальні цінності та світоглядні наративи ренесансного гуманізму, звернемося до дуже показового тексту «Промова про гідність людини» Джованні Піко делла Мірандола. Мірандола достатньо чітко та послідовно виділяє основні моменти, які мають бути підґрунтям нового гуманістичного світогляду, та визначати ставлення людини до себе, до Бога і до навколишнього світу. Автор «Промови» починає з тези: «Немає нічого дивовижнішого, ніж людина [14, с. 44]», чим одразу підкреслює значущість будь-яких міркувань, пов'язаних із людиною.

Забігаючи вперед, слід зазначити, що ця думка неодноразово повторювалась у різних філософських напрямках і багато в чому визначає також сучасне ставлення до людини. З доби Відродження до теперішнього часу найважливіше в світі – це людина. Ця теза може здатись занадто пихатою, такою, що робить людину винятковою щодо до всього іншого світу, або такою, що не дуже сумісна з толерантністю, яка є більш сучасним трендом, але водночас із піднесенням виникають й інші наслідки, які вже не мають такого позитивного забарвлення.

Далі у тексті Мірандола дає свою інтерпретацію того, чому Бог створив людину такою особливою. Він пише: «Ні сталої осілості, ні власної подоби, ні певної служби Ми не даємо тобі, о Адаме, і якої осілості, подоби чи служби ти забажаєш, таку за власною волею і з власного розсуду отримаєш і володітимеш нею. Природа решти істот зневолена межами Наших законів – ти ж, жодними путями не зневолений, за своєю волею, у руки якої Ми тебе віддаємо, визначиш собі подобу. Я поставив тебе посередині світу, щоб ізвідти тобі було зручніше оглядати все, що існує в ньому. Ми не зробили тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти, як вільний і знаменитий скульптор і творець самого себе, безперешкодно надав собі того образу, який уподобаєш.

Можеш виродитися до нижчих істот, якими є звірі, а можеш за наміром власної душі відродитися до вищих, божественних. <...> О найвища щедрість Бога-Отця, неперевершене й дивовижне щастя людини, якій дано мати те, чого захоче, й бути тим, ким забажає! [14, с. 45]».

Наведений фрагмент, на мою думку, визначає основні гуманістичні цінності, на основі яких ми можемо сформулювати певний світогляд, визначити свої дії, очікування та сподівання, співвіднести себе з навколишнім світом, як природним, так і соціальним, визначити свої можливості і межі. Таким чином, якщо ми приймаємо гуманістичний світогляд, то отримаємо наступне.

Людина, в уявленні ренесансних гуманістів, створена Богом, але, по суті, це не має жодного значення, оскільки після акту творіння, Бог більше ніяк не втручається в її долю. Проводячи цю думку послідовно, приходимо до того, що гуманістичний світогляд в принципі не потребує світогляду релігійного або навіть, суперечить йому. Бог, навіть якщо він створив людину, одразу дає їй, так би мовити, всі дозволи, і далі людина починає абсолютно самостійний шлях. Але, як виявилось, висловити цю думку легше, ніж втілити. Спочатку релігія мала велику владну силу, і продовжити свій шлях без неї людство не могло, а тепер, мабуть, релігія має не менш велику силу звички, що призводить нас до ситуації, коли ми змушені поєднувати в нашому світогляді суперечні цінності.

Наступний висновок полягає в тому, що людина має абсолютну свободу волі. Вона, як пише Мірандола, буквально може робити все, що їй заманеться. Якою мірою можна реалізувати цю цінність – велике питання. Очевидно, дана цінність змогла продовжити своє існування лише в межах певних етичних систем (в тому числі релігійних), оскільки має не тільки конструктивний (на що робили акцент гуманісти), але й деструктивний характер. Людина, якби вона була одна, цілком могла б реалізовувати цю настанову, але в суспільстві так не виходить. Виникає суперечність між поняттям «людина» та «людство». І ця суперечність також залишається невирішеною. Відповідно до тієї чи іншої

ситуації, ми використовуємо поняття «гуманістичні цінності» то по відношенню до конкретної людини, то по відношенню до людей взагалі, що також не робить нашу позицію більш послідовною.

Третій висновок найбільш негативний та руйнівний для суспільної свідомості, як за часів доби Відродження, так і наших часів. Цей висновок – відповідальність. Абсолютна свобода рішень призводить до стовідсоткової відповідальності за їх наслідки. Тому, якщо ми сповідуємо гуманізм (а гуманізм часом визначається як сучасна релігія), то маємо бути максимально відповідальними. Неважко знайти приклади того, що так не відбувається, що у свою чергу, змушує замислитись, чи дійсно сучасний світогляд гуманістичний? Сучасна людина дуже добре користується перевагами гуманізму, коли мова йде про захист її власних інтересів, про виправдання її амбіцій, але зовсім забуває про те, що наслідки також на її совісті. Подолати цей когнітивно-емоційний дисбаланс допомагає релігія, яка може зняти з людини бодай частину відповідальності. Але, якщо мислити критично, то це знову ж таки суперечність.

Таким чином, людина доби гуманізму – це людина, яка створює себе сама. Причому це створення не має жодних обмежень, та включає в себе психічний, соціальний та біологічний план. Людина буквально конструює себе, своє суспільство, свою особистість. Вона створює світ та надає йому сенс. Також вона відповідає абсолютно за все, що відбувається в її світі. Таку картину можна намалювати, якщо втілювати гуманістичні цінності послідовно, але в реальності так не відбувається. Людство продовжує шукати сенс ззовні, бо не може змиритись з тим, що нічого у світі не має сенсу, поки ми самі його не вигадасмо, в тому числі і наше власне існування. Ми не здатні (до речі, об'єктивно) проміркувати всі наслідки власних дій, а отже, не погоджуємось відповідати за них. Люди постійно звертаються до тих цінностей, які суперечать гуманістичним, але є більш зручними та корисними з психологічної, ідеологічної, політичної точки зору тощо.

Безумовно, гуманізм, навіть у фрагментарному використанні, мав колосальне значення для розвитку сучасної культури. Можна сказати, що все, що відбулось після, відбулось під його впливом. Людина повірила у свої сили, почала вивчати та змінювати природу, розвинула раціоналістичний світогляд, побудувала соціально-політичні системи тощо. Водночас, доба стовідсоткового гуманізму так і не настала. У XX столітті до цього питання повертається видатний філософ Жан-Поль Сартр. У статті «Екзистенціалізм – це гуманізм» він намагається відтворити першопочаткове розуміння того, що таке гуманізм.

Сартр пише: «Атеїстичний екзистенціалізм, представником якого є я, послідовніший. Він вчить, що навіть Бога немає, себто [існує] принаймні одне буття, у якому існування передуює сутності; буття, що існує перш, ніж його можна визначити якимось поняттям; і цим буттям є людина, чи, за Гайдеггером, людська реальність. Що це означає «існування передуює суті»? Це означає, що людина спочатку існує, зустрічається, з'являється у світі, і лише потім визначається. <...> Для екзистенціаліста людина тому й не піддається визначенню, що спочатку нічого собою не становить. Людиною вона стає лише згодом, причому такою людиною, якою вона створить себе сама. [15, с. 51]»

Таким чином, у сучасному світі свій послідовний розвиток ідеї гуманізму отримують в межах екзистенціалізму, принаймні з точки зору Сартра. Людина є власним конструктом, і все, що вона має, все, що вона собою являє, є результатом її власної волі. «Але якщо існування справді передуює сутності, то людина відповідальна за те, що вона є [15, с. 51]», зазначає Сартр, тим самим виводячи на перший план проблему відповідальності та власного вибору. В процесі цього вибору людина також створює і цінності. Також немає сенсу шукати незмінну людську природу або сутність людини, оскільки вона просто не може існувати. Немає сенсу й спиратись на мораль.

Отже, Сартр знову повертає нас до реальних висновків з тих ідей, які ми прийняли як засади для власного світогляду. Вочевидь, гуманізм вимагає від

людини набагато більшого, ніж вона психологічно здатна здолати. Водночас, люди не можуть і відмовитись від гуманізму повністю, оскільки він дає їм неабиякі переваги. Відчуття обраності дає можливість діяти більш сміливо та радикально, зокрема розвиваючи науку, водночас «додаткові» цінності, які залишилися від інших світоглядних парадигм, дають змогу підтримувати психічне здоров'я. Подальший розвиток гуманістичних ідей в межах постгуманізму та трансгуманізму демонструє, яким чином різні типи світоглядних цінностей адаптуються одні до одних у сучасній культурі, яка, не зважаючи ні на які перешкоди, продовжує позиціонувати себе як гуманістична.

Косс А. у статті «Трансформації гуманізму: між наукою і філософією», підкреслює значення проблеми гуманізму, та різних його варіацій для сучасної філософії та наукових досліджень [11, с. 58]. Косс А. вважає, що перші прояви гуманізму можна зустріти ще у добу Античності, та пов'язує гуманізм з антропоцентризмом. Сучасний гуманізм почав формуватися в добу Відродження. Саме тоді закладається основа гуманістичних цінностей, що починають визначати діяльність людини та її розуміння свого місця в світі. Важливо підкреслити, що в цей час гуманістичні цінності розвиваються як щось протилежне до релігійних цінностей. Саме завдяки концепції гуманізму людина доби Ренесансу звільняється від догматичного християнського світу.

У ХХ столітті виникає напрям постгуманізму, який у свою чергу пов'язаний із більш широким напрямом постмодерну. Постгуманізм переглядає ставлення до людини як «найвищої» істоти у світі, і спрямований на те, щоб не стільки виокремлювати людське у всіх його проявах, скільки включити його до більш глобального біологічного контексту. Постгуманізм відмовляється від антропоцентризму та дуалістичних опозицій, розглядаючи людину не як виняткове створіння, а як учасника складних симбіотичних і гібридних взаємин із нелюдськими агентами – від живих істот і технологічних систем до штучного інтелекту. Основна мета цього руху полягає у подоланні протиставлення природи й культури. [5]

З подальшим розвитком технологій та наукового світогляду виникає ще один напрям гуманізму – трансгуманізм, основним завданням якого стає забезпечення «кращого життя» для людини завдяки новітнім технологіям. В цьому напрямі людина знову постає як найвища цінність, при чому, особлива увага приділяється пошукам безсмертя, яке стає, як здається, все більш досяжним [16]. Власне кажучи, проблема смерті, або проблема сенсу, що, скоріш за все, є однією і тією ж проблемою, бентежить людину протягом тривалого часу. Можливо, що саме розуміння своєї смерті та смертності всього сущого взагалі і робить людину людиною. «Людина єдина істота у відомому нам світі, яка може коригувати свої плани, конструювати свої уявлення про реальність і взагалі провадити «сенсодавчу» діяльність, виходячи з розуміння того, що в якийсь певний момент її фізичне життя перерветься [3, с. 24]».

Зазначена проблема виходить далеко за межі гуманізму і починається задовго до того, як виникає антропоцентризм та гуманізм. По суті, весь культурний світ, який створює людина, можна розглядати як спробу відповісти на питання, що буде після смерті. Чи має щось взагалі якийсь сенс? У гонитві за відповіддю на це питання з'являються та зникають світогляди, змінюються часи, і тепер саме гуманізм стає черговою спробою знайти відповідь. Слід зазначити, що йому вдалося підійти до цієї проблеми максимально близько, але тільки до розуміння суті, поки що не до її вирішення. Ані міфологія, ані релігія не були настільки сміливими та послідовними, щоб визнати безглуздість усього, що відбувається. Гуманізму це вдалося.

Але, повертаючись до сказаного вище, ідеї філософів-гуманістів, а згодом екзистенціалістів в цілому залишилися не почутими, або почутими дуже вибірково. Пошук сенсу продовжився, і тепер найбільшою проблемою стає подолання смерті технічним шляхом. Саме цю ідею активно розвиває трансгуманізм, розмірковуючи над тим, як можна трансформувати людину, щоб вона не вмирала. На цьому шляху є чимало ідей, частина з яких підтримується науковими розробками. Зокрема Ю. Н. Харарі в книзі «Номо

Deus» окреслює певні перспективи, як-от трансформація людського тіла, що дасть можливість розвинути нові здібності, або трансформація чи об'єднання свідомості людей в єдине ціле, співпраця зі штучними алгоритмами тощо. [17]

Термін «трансгуманізм» вперше ввів в науковий обіг Дж. Гакслі у 1957 році, розуміючи його як прагнення людини вийти за межі власних біологічних обмежень і свідомо спрямувати еволюцію у бік вдосконалення. Для Гакслі трансгуманізм означав не відмову від людської природи, а її розширення через освіту, науку й технології, що мали забезпечити розвиток інтелекту, етики та творчості. У його концепції людина постає як активний учасник еволюції, здатний не лише адаптуватися, а й свідомо формувати майбутнє, поєднуючи біологічні, культурні та технологічні ресурси. Гакслі вважав, що людина має всі можливості для перевершення самої себе. [18, с. 6]

Таким чином, поняття «гуманізм» у сучасному світі стає максимально багатозначним та різностороннім. Як вважає Гайдеггер, у будь-якому випадку «До гуманізму в його історіографічному розумінні <...> завжди належить «культивування людяності [19, с. 54]». Більшість подій, які відбуваються у світі за останні 500 років, так чи інакше пов'язані з гуманістичними ідеями. Колись науково-технічний прогрес почався завдяки тому, що людина усвідомила свої можливості, а тепер вже високий рівень науки і техніки підтримує уявлення людини про себе як щось значуще та унікальне.

Раціональний світогляд та цінності критичного мислення, що активно популяризуються у сучасному світі, також пов'язані з гуманістичною парадигмою. Всі міркування щодо сутності світу та культури мають виключно людський характер. Коли людина ставить себе в центрі світу – це її рішення. Коли людина намагається не виділяти себе з природи – це також її рішення. В цьому сенсі і постгуманізм не позбавлений антропологічного центру, оскільки бажання поширити гуманістичне ставлення на всю природу в цілому ніяким чином не пов'язане з прагненнями самої природи, і є виключно нашою ідеєю.

З цим моментом пов'язано чимало сучасних цінностей, які на перший погляд суперечать гуманізму. Такі моменти, як «гуманне» ставлення до тварин, природи в цілому здається чимось абсолютно непослідовним. Але, можливо, це просто новий рівень гуманізму. На перших етапах свого розвитку людина виділилася як щось окреме з навколишнього середовища, а тепер все навколишнє середовище мислиться людиною як її власний світ. Тому сучасний гуманізм стає не просто концепцією, а світоглядом.

Водночас, як ми зазначали в попередніх статтях [12; 13], гуманістичний світогляд, породивши світогляд науковий, насправді зрощує собі не прибічника, а ворога. Чим далі, тим більш заплутаними стають стосунки між ними. Сучасний гуманізм неможливий без наукового прогресу, бо його логічні висновки про те, що людина має бути безсмертною (лише тоді її буття має сенс), потребують науково-технічної підтримки. Тобто, з одного боку, «світле майбутнє» людини пов'язане з технологією. З іншого боку, розвиток технології чим далі тим більше звертає нашу увагу на те, що людина стає зайвою в сучасному світі. Науку стримують етичні межі, вигадані людиною задля збереження власного світу. Техніку стримують людські бажання та потреби. Виходить, людина тепер не сприяє, а заважає науково-технічному прогресу, і якщо він знайде спосіб продовжити без неї, то чому б це не зробити?

Таким чином, розглянувши історію розвитку гуманізму, гуманістичних цінностей та їх теперішній стан, можемо зазначити, що сучасний гуманізм – це дуже суперечливий напрямок. Причому він має як внутрішні суперечності, так і суперечності із зовнішнім світом. До внутрішніх суперечностей можемо віднести, наприклад, те, що в різних своїх ітераціях гуманізм то ставить людину в центр світу, то забирає її звідти; то возносить її на вершину «творіння», то змушує не хизуватись своїми перевагами. Якщо ренесансний гуманізм надає людині однозначні переваги над усіма іншими істотами, то постгуманізм намагається повернути людину в загальний біологічний контекст. Трансгуманізм намагається поєднати ці дві крайності, з одного боку,

спрямовуючи максимальні зусилля, у тому числі, науково-технічного прогресу на те, щоб покращити «проект людини», але, з іншого боку, пропонує певну етичну систему, яка б обмежувала претензії людини на свою винятковість.

До зовнішніх суперечностей належить взаємодія гуманістичних цінностей з цінностями, наприклад, релігійними. Колись гуманізм виступав як спосіб звільнення людини від релігійного догматизму, а тепер не бачимо ніяких проблем у поєднанні гуманізму та християнства. І якщо на теоретичному рівні ми можемо простежити ці відмінності, то на побутовому рівні світогляд сучасної західної людини можна визначити як гуманістично-християнський. Мало в кого викликає занепокоєння той факт, що християнство вимагає від людини підкорення волі божої та передає всі права на створення світу та його сенсів Богу, а гуманізм каже, що лише власна воля людини має значення, та лише сама людина творить себе і світ навколо себе.

Однак, слід зазначити, що наведені протиріччя мають певні пояснення. Гуманізм не можна розглядати як такий, що розвивається у «вакуумі». Еволюція знань в межах біології, фізіології, психології, соціології призводить до висновків, на основі яких сучасна наука вже не може сприймати людину як щось абсолютно виняткове. Всі особливості її природи, як фізичні, так і психологічні, виявляються результатом тривалої еволюції життя взагалі. Сучасній науці не вдалось виявити момент якісного переходу від попередніх форм життя до людини. Отже, людину краще сприймати не як результат, а як процес, до того ж процес, який починається задовго до появи самої людини.

Такий висновок дуже сильно підриває засади самого гуманістичного підходу, який вимагає стабільного визначення сутності самої людини. Але сучасна наука не дає нам змогу виділити таку сутність – очевидно, що людина постійно змінюється. Окрім того змінюється і культура. Нові знання призводять до нових висновків, і відбувається певне підлаштування, у тому числі, і гуманістичних цінностей під загальний контекст. Однак, окреслена ситуація не знімає з людини відповідальності за розуміння власного світогляду,

і вимагає максимально чітко визначити, що саме маємо на увазі зараз, коли приписуємо сучасному світогляду гуманістичний характер.

Висновки. На основі проведеного аналізу можемо зазначити, що гуманізм стикнувся з тими самими проблемами, що і більшість інших світоглядних систем – неможливість послідовного та стовідсоткового втілення теоретичних побудов у практичне життя. Зрештою, ми не можемо точно сказати, чи живемо зараз в добу гуманізму, або продовжуємо жити в добу становлення гуманізму, або винайшли вже зовсім інші цінності? Чи можемо ми покладатись на суперечливий світогляд, чи насправді покладаємось на нього? Або можливо, гуманістичний світогляд продовжує існувати лише у світі повсякдення і вже немає нічого спільного з тими принципами, якими керується, наприклад, влада?

Ці і багато інших дотичних питань, на мою думку, визначають **актуальність** даного дослідження та мають підштовхувати науково-філософську спільноту не стільки до опису того, які цінності лежать на поверхні сучасної культури, як до пошуку тих цінностей, які визначають її внутрішню структуру. **Наукова новизна** дослідження полягає у критичному аналізі гуманізму, постгуманізму та трансгуманізму як світоглядних систем, що дозволяє виявити їхню непослідовність у практичному втіленні та суперечності між задекларованими цінностями. А також у висвітленні того, що сучасний гуманізм функціонує радше як умовна парадигма, яка поєднує різноманітні й часто суперечливі цінності, ніж як цілісна система.

Гуманізм, як було зазначено, максимально близько підійшов до розкриття істинного становища людини у світі, але людство відмовилось прийняти ці висновки, взявши на озброєння лише «зручні» гуманістичні цінності. Але заданий нами вектор розвитку науки і техніки є цілком раціоналістичний і навряд чи буде враховувати психологічні проблеми та страхи людства. Відмовляючись визнати непослідовність та хаотичність

власного світогляду, людина фактично відмовляється від власного майбутнього, надаючи перевагу штучним алгоритмам.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні курсів з філософії культури, соціальної філософії та антропології, а також у міждисциплінарних студіях, що аналізують взаємодію науки, техніки та гуманістичних цінностей. Висновки сприяють формуванню критичного мислення щодо сучасних культурних процесів і можуть бути застосовані для осмислення соціальних практик, де гуманістичні принципи використовуються вибірково або інструментально.

Перспективи подальших досліджень. Подальший розвиток теми передбачає аналіз впливу штучних інтелектуальних систем та біотехнологій на трансформацію гуманістичних цінностей. Перспективним є також дослідження того, як постгуманістичні та трансгуманістичні концепції змінюють уявлення про свободу, відповідальність та привілейоване становище людини у світі, а також пошук нових моделей критичного мислення, здатних забезпечити баланс між раціональністю та культурними практиками.

Список використаних джерел.

1. Харарі Ю. Н. Sapiens: Людина розумна. Коротка історія людства. Київ : BookChef, 2021. 544 с.
2. Кивлюк О. П. Трансгуманізм та постгуманізм: рефлексія сучасного напряму філософсько-антропологічної теорії. V Академічні читання пам'яті професора Г. І. Волинки: філософія, наука та освіта : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 1 травня 2024 р.). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 104–107. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-30>
3. Кивлюк О., Гончарова О. Трансгуманізм як ідея іманентного фізичного безсмертя та джерело нової темпоральної парадигми людства. Міждисциплінарні дослідження складних систем. 2023. № 23. С. 23–40. DOI: <https://doi.org/10.31392/iscs.2023.23.023>

4. Конотоп Л. Г. Трансгуманізм у ракурсі філософської й релігійної антропології. Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2021. № 1 (33). С. 21–25.
5. Гоц Л. С. Трансгуманізм не постгуманізм: експлікація актуальної семантики понять. Питання культурології. 2021. № 38. С. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.245648>
6. Руснак І. Г., Кравченко Г. А. Концептуальна специфіка трансгуманізму: генеалогія, внутрішні дефініції та дискурсивні межі. Вісник гуманітарних наук. 2026. № 15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18383551>
7. Сухомлинська О. Від гуманізму до неогуманізму, постгуманізму та трансгуманізму: педагогічне прочитання. Філософія освіти. 2024. Т. 30, № 1. С. 75–89. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-1-5>
8. Варипаєв О., Северин-Мрачковська Л., Прудченко І. Філософські концепції постгуманізму та трансгуманізму у контексті культурних змін, спричинених штучним інтелектом. Філософія та управління. 2025. Т. 4, № 8. DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.4.09>
9. Олещенко В. Зміна парадигми гуманізму як наслідок глобальної інформатизації. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2025. Вип. 62. С. 140–148. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.15>
10. Ходанич Ю. М. Сутність гуманізму крізь призму уявлень про природу людини. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2022. Т. 5, № 1. С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.15421/342208>
11. Косс А. Трансформації гуманізму: між наукою і філософією. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. Вип. 42(2). С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.10>
12. Кобелева Д. Л. Майбутнє гуманізму: місце людини в техногенній цивілізації. Вісник Харківського національного університету імені В. Н.

Каразіна. Серія : Філософія. Філософські перипетії. 2020. № 63. С. 155–165.
DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2020-63-17>

13. Кобелева Д. Л., Ніколаєнко Н. М. Від пошуку інформації до втрати особистості: феномен датаїзму. Антропологічні виміри філософських досліджень. 2021. № 20. С. 100–112. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i20.249591>

14. Мірандола Дж. Промова про гідність людини. Всесвіт: український журнал іноземної літератури. 2013. № 11–12. С. 38–63.

15. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. Психологія і суспільство. 2022. № 2 (86). С. 49–65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049>

16. Трач Ю. В. Трансгуманізм як світоглядна концепція. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Філософські науки. 2019. № 4. С. 112–118.

17. Харарі Ю. Н. Homo Deus: Людина божественна. За лаштунками майбутнього. Київ : BookChef, 2018. 464 с.

18. Huxley J. Transhumanism. In: Huxley J. New Bottles for New Wine. London : Chatto & Windus, 1957. P. 13–17.

19. Гайдеггер М. Лист про гуманізм. Психологія і суспільство. 2023. № 2 (88). С. 51–74. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52542>